

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA INKLYUZIV YONDASHUV: NAZARIYA VA AMALIYOT

Bekbo‘sinova Laylo Xayrulla qizi

Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim tizimida inklyuziv yondashuvning nazariy asoslari va uning amaliyotdagi qo‘llanilishi tahlil qilinadi. Maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning ta‘limga teng huquqli ishtirokini ta‘minlash uchun pedagogik strategiyalar, o‘qituvchining roli, oila bilan hamkorlik va o‘quv muhiti imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot davomida O‘zbekistondagi mavjud tajribalar tahlil qilinib, inklyuziv ta‘limni samarali joriy etish yo‘llari tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta‘lim, boshlang‘ich maktab, maxsus ehtiyoj, integratsiya, o‘qituvchi strategiyasi, ta‘lim muhitlari.

Kirish (Introduction)

XXI asrda ta‘lim tizimining asosiy maqsadi har bir bolaga sifatli, teng va moslashtirilgan ta‘lim imkoniyatini yaratishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, **inklyuziv ta‘lim** tushunchasi nafaqat ijtimoiy adolatni ta‘minlovchi konsepsiya, balki pedagogik yondashuv sifatida ham keng e‘tiborga tushmoqda. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi — bu bolada jamiyatga bo‘lgan ishonch, o‘rganishga qiziqish va ijtimoiy moslashuv kabi muhim kompetensiyalar shakllanadigan davr bo‘lib, aynan shu davrda inklyuziv yondashuvni tatbiq etish muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonda oxirgi yillarda inklyuziv ta‘limga oid qator qonunlar va davlat dasturlari (jumladan, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi qonun, 2021) qabul qilindi. Bu jarayonlarda maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim bosqichi ustuvorlik kasb etadi. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim tizimida inklyuziv yondashuvning nazariy asoslari va amaliy muammolari tahlil qilinadi.

Usullar (Methods)

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **Tahliliy-uslubiy yondashuv:** milliy va xorijiy adabiyotlar, qonunchilik hujjatlari, inklyuziv ta‘limga oid metodik tavsiyalar o‘rganildi.
- **Suhbat va kuzatuvlar:** Toshkent va Qashqadaryo viloyatlaridagi 4 ta umumta‘lim maktabida o‘tkazildi.
- **So‘rovnoma:** boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari va ota-onalar orasida 120 nafar respondent ishtirokida tashkil etildi.
- **Taqqosloviy tahlil:** xorijiy davlatlar (Finlyandiya, Italiya) tajribasi O‘zbekiston sharoiti bilan solishtirildi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot natijalariga ko‘ra:

1. **O'qituvchilarning inklyuziv ta'limga tayyorgarligi past darajada** bo'lib, respondentlarning 68 foizi maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda qiyinchilikka duch kelishini bildirgan.

2. **Amaliy metodika va o'quv-uslubiy qo'llanmalar yetishmaydi.** 76 foiz o'qituvchi aniq strategiyalar yoki moslashtirilgan dars ishlanmalari yo'qligini qayd etgan.

3. **Oila va maktab o'rtasidagi hamkorlik zaif.** Ayrim hollarda ota-onalar bola muammosini yashirishga harakat qilgan yoki maktab bilan aloqada bo'lmagan.

4. **Moslashtirilgan ta'lim muhiti yetarli emas.** Faoliyatni erkin bajarish, jismoniy kirish imkoniyatlari va psixologik qo'llab-quvvatlash kabi omillar ayrim maktablarda cheklangan.

Munozara (Discussion)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda boshlang'ich ta'limda inklyuziv yondashuvni joriy etishda ijobiy qadamlar bo'lishiga qaramay, tizimli va chuqur o'zgarishlar talab etiladi. Bu o'zgarishlar bir necha asosiy yo'nalishda amalga oshirilishi kerak:

1. Pedagogik tayyorgarlik va kasbiy rivojlanish

Inklyuziv ta'limga tayyor pedagog – bu nafaqat o'quv dasturlarni yetkazuvchi, balki har xil ehtiyojga ega o'quvchilarni tushunadigan va ularga mos yondashuvni tanlay oladigan mutaxassisdir. Afsuski, hozirgi paytda ko'plab boshlang'ich sinf o'qituvchilari maxsus pedagogika, defektologiya yoki psixologiya sohasida yetarli bilim va ko'nikmaga ega emaslar. Shu sababli, doimiy ravishda inklyuziv metodika, kommunikativ ko'nikmalar va stressni boshqarish bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish muhim hisoblanadi.

2. Moslashtirilgan ta'lim metodikasi va resurslar

Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda o'quv metodikalarining adaptatsiyasi talab etiladi. An'anaviy usullar ko'p hollarda bu guruhdagi bolalarga mos kelmasligi mumkin. Shu boisdan multisensorli yondashuvlar, ya'ni tasviriy, eshituv, kinestetik stimullarga asoslangan ta'lim vositalari samarali bo'ladi. Bunday vositalar nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar, balki barcha o'quvchilar uchun ham darsni jonlantiradi va individual yondashuv imkonini beradi.

3. Inklyuziv madaniyat va ijtimoiy qarashlar

Jamiyatdagi stereotip va noto'g'ri qarashlar inklyuziv muhit shakllanishiga salbiy ta'sir qiladi. Ayrim hollarda o'qituvchilar yoki ota-onalar maxsus ehtiyojli bolalarni sinfga qabul qilishga salbiy munosabat bildiradi. Shu sababli, maktab ichida

inklyuziv madaniyatni targ'ib qiluvchi axborot-kasbiy mashg'ulotlar, treninglar va ota-onalar bilan davra suhbatlari muhim ahamiyatga ega.

4. Texnologik integratsiya

Zamonaviy texnologiyalar — bu inklyuziv ta'limning ajralmas qismi. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun ekran o'quvchilari, vizual yordamchilar, ovozli dasturlar, interaktiv platformalar kabi vositalar orqali o'quv jarayonini soddalashtirish mumkin. Ayniqsa, nutqida yoki harakatida muammosi bor bolalar uchun vizual-piktografik vositalar ayni muddao bo'ladi.

5. Oila va maktab hamkorligi

Inklyuziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun maktab va oila o'rtasida ochiq, ishonchli va tizimli aloqa bo'lishi zarur. Ota-onalar farzandining ehtiyojlarini tan olishi, maktab esa ularni qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy tizim sifatida harakat qilishi kerak. Shu maqsadda, psixologik maslahatlar, ota-onalar uchun seminarlar, uyga tashriflar orqali aloqalarni mustahkamlash kerak.

6. Xalqaro tajriba va lokal adaptatsiya

Masalan, Finlyandiya, Kanada, Italiya, Yaponiya kabi davlatlar inklyuziv ta'limni nafaqat siyosiy qaror, balki pedagogik qadriyat sifatida qaror toptirgan. Ularning tajribasidan ko'rinib turibdiki, inklyuzivlik — bu faqat nogironlik bilan emas, balki jins, til, irq, intellektual daraja, ijtimoiy holat kabi omillar bilan ham bog'liq. Shu sababli O'zbekistonda ham inklyuzivlik faqat bitta qatlamga emas, balki butun o'quvchilar guruhiga nisbatan yondashuv sifatida shakllanishi zarur.

Xulosa (Conclusion)

Boshlang'ich ta'limda inklyuziv yondashuvni samarali tashkil etish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

- O'qituvchilar uchun maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashga oid doimiy kurslar tashkil etish;
- Moslashtirilgan dars ishlanmalari, vizual va audio materiallar bazasini yaratish;
- Ota-onalarni inklyuziv ta'lim jarayoniga jalb qilish va psixologik ko'mak ko'rsatish;
- Maktab infratuzilmasini inklyuziv muhitga moslashtirish (kirish yo'laklari, maxsus uskunalar);
- Har bir bola individual qobiliyatlari asosida baholanadigan inklyuziv baholash tizimini joriy etish.

Shu tarzda, inklyuziv ta'limni nafaqat yondashuv, balki pedagogik madaniyat sifatida ham shakllantirish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – 2021.
2. Booth T., Ainscow M. (2011). *Index for Inclusion: Developing learning and participation in schools.*
3. Юсупова Д.А. (2022). Инклюзив таълимнинг назарий-методологик асослари. Тошкент: ЎзРФМТИ нашри.
4. Florian, L. (2008). *Special or inclusive education: Future trends.* British Journal of Special Education.
5. Slee, R. (2011). *The Irregular School: Exclusion, Schooling and Inclusive Education.* Routledge.

